

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ВІЙН, ТЕРОРИЗМУ, КОЛОНІАЛІЗМУ THE ECONOMIC COMPONENT OF WARS, TERRORISM, COLONIALISM

У статті проаналізовано економічні складові війни, тероризму та колоніалізму з урахуванням історичного досвіду цих категорій та сучасних процесів, що відбуваються у світі та в Україні зокрема. Автор діагностує причини та передумови війни, терористичних актів та колоніалізму на прикладах різних історичних періодів, у тому числі й українського, та визнає їх схожість та відмінності; вказує на те, що хоча явище колонізації у XXI столітті звучить недоречно, але його ознаки є; зазначає, що явище колонізації у XXI столітті не є новим, але це явище, яке триває століттями. У сьогоденнішніх реаліях мова йде про загарбницький і деструктивний характер захоплення територій і населення, і від таких дій важко побачити якусь вигоду чи позитивні наслідки для розвитку цивілізації. Вже доведено, що економічні втрати для всіх сторін є значними. Епоха колонізації в цивілізованих суспільствах закінчилася, і колишні метрополії намагаються легітимізувати себе і підтримати ті країни, які стали жертвами їхніх попередників. З іншого боку, є ще низка країн, які не відмовилися від своїх колоніальних поглядів: до 2022 року тероризм був переважно пов'язаний з релігією, але зараз тероризм використовує маніпуляції з релігією, економікою та цінностями для руйнування. Негативні наслідки вимушеної незворотної міграції, такі як уповільнення економічного зростання, погіршення інвестиційної привабливості країни, зниження добробуту населення, зменшення ділової активності, напруженість на ринку праці, збільшення навантаження на державний бюджет і макроекономічну стабільність, впливають на генофонд країни. Війна і тероризм підривають і обмежують цінності, що лежать в основі прав людини, підривають правові системи, які покликані захищати права людини, а з іншого боку, формують силу, стійкість, нові погляди і цінності.

Ключові слова: економічна колонізація, тероризм, економічна війна, економічна дипломатія, державна політика.

The article analyzes the economic components of war, terrorism and colonialism, taking into account the historical experience of these categories and modern processes taking place in the world and in Ukraine in particular. The author diagnoses the causes and prerequisites of war, terrorist acts and colonialism using examples from different historical periods, including the Ukrainian one, and identifies their similarities and differences; points out that although the phenomenon of colonization in the 21st century sounds inappropriate, its signs are there; notes that the phenomenon of colonization in the 21st century is not new, but it is a phenomenon that has been going on for centuries. In today's realities, we are talking about the invasive and destructive nature of the capture of territories and populations, and it is difficult to see any benefit or positive consequences for the development of civilization from such actions. It has already been proven that the economic losses for all parties are significant. The era of colonization in civilized societies is over, and the former metropolises are trying to legitimize themselves and support those countries that were victims of their predecessors. On the other hand, there are still a number of countries that have not given up their colonial views: until 2022, terrorism was mostly related to religion, but now terrorism uses the manipulation of religion, economy and values to destroy. The negative consequences of forced irreversible migration, such as a slowdown in economic growth, a deterioration in the country's investment attractiveness, a decrease in the welfare of the population, a decrease in business activity, tension in the labor market, an increase in the burden on the state budget and macroeconomic stability, affect the country's gene pool. War and terrorism undermine and limit the values underlying human rights, undermine the legal systems that are designed to protect human rights, and on the other hand, form strength, resilience, new views and values. Colonization in the 21st century sounds inappropriate, but its signs are there. In today's realities, we are talking about the invasive and destructive nature of capturing territories and populations, and it is difficult to see any benefit or positive result for the development of civilization from such actions. The economic losses for all parties are significant. Having drawn parallels between the manifestations of the phenomena of «terrorism», «war», «colonization», it should be noted that their causes and prerequisites may be similar in many respects, the tools of implementation may be different, the consequences may also be different, and the goal and purpose may differ depending on the time frame.

Key words: economic colonization, terrorism, economic war, economic diplomacy, state policy.

УДК 339.98 + 323.28

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.84-1>

Грущинська Н.М.

д.е.н, професор,
Національний авіаційний університет

Hrushchynska Nataliia

National Aviation University

Постановка проблеми. З початку XXI століття категорії «війна», «тероризм», «економічна експансія» все частіше з'являються в експертних і публічних геополітичних, економічних, соціальних оцінках. Цьому посприяли ланцюги подій XXI століття, а 2022 рік став особливим з точки зору тероризму у світі і для України, зокрема. Війна і тероризм – агресивні форми завоювання

певних благ через знищення. Основними причинами війн окреслюють території та природні багатства, разом з тим, аналізуючи часові періоди війн, терористичні акти, додаються етнічні, культурні, расові причини, а в історичному минулому освоєння нових земель, при останньому не завжди війни сприймалися як лише негативні процеси, а несли результат розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання війн, причини їх виникнення в першу чергу, досліджується в роботах істориків, геологів, соціологів, політологів, економістів, так причини та наслідки конфліктів великих соціальних груп розглядаються в роботах Ващенко І.В., питання міжетнічних конфліктів у Гіренко С.П., Михайлова В.А., а міжетнічних відносин на Закарпатті в роботах Токаря П.В., питання цивілізованої національної ідеї як основи етнонаціональної злагоди в українському суспільстві в роботах Пірена М.; особливості національної культури і культури нації у Поповича М.; викладення філософського і соціального підходу до оцінки трансформації цивілізацій в роботах Хантінгтона С.

Початок ХХІ століття окреслювався скоріше терористичними проявами, навіть анексія Українського Кримського півострова росією та захоплення частини Східної України у 2014 році не викликало загострення з боку світової спільноти відповідної реакції, проте з лютого 2022 року широкомасштабне вторгнення росії в Україну дало зрозуміти, що кровова війна все таки можлива в сучасному цивілізованому світі. Причиною війни можна було б окреслити – захоплення територій, але, якщо в подальших історичних прикладах буде йти мова про захоплення територій з їх подальший розвитком, то у випадку російської агресії – це пряме знищення і руйнування. Детальний підхід та оцінка причин наведена в монографії Сергія Плохія «Російсько-українська війна», 2022 року. В наукових аналізах російсько-української війни увага акцентується на тероризмі. Як зазначає професор Єльського університету Едвін Баккен: «Терористи здійснюють агресію, щоб задовольнити власні страхи, і цьому може не бути жодного раціонального пояснення чи економічної вигоди. Тероризм – це свідомо і продумана політична боротьба, в якій насильство виправдовується ідеологічними цілями. Тероризм ґрунтується на почуттях несправедливості та пригнічення, які використовуються для маніпулювання та виправдання насильства». Якщо до 2022 року тероризм переважно асоціювався з релігією, то зараз тероризм використовує релігію, економіку, маніпуляцію цінностями для знищення.

Метою статті є проведення аналізу питань економічної складової війн, тероризму, колоніалізму.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В часи Європейського Середньовіччя війна мала характер жорстокий і повністю винищувальний, при якій проти супротивника застосовувались всі сили та прийоми, поранених не залишали, полонених не брали. В подальший період «лицарських» війн відбувалось дотриманням певних правил та умовностей, при яких економічно вигідним стало брати в полон, ніж просто знищити. В середині XV століття відбувся переворот і в артилерій-

ській справі, вдосконалення виробництва пороху, кам'яні ядра поступилися місцем металевим. І у середині XIV ст. артилерію мали всі армії країн Заходу. З'явилася також легка вогнепальна зброя – ручні кулевірки, аркебузи. Такі новації є показником економічного розвитку, розвитку торгівлі, обміну та нарощення потенціалу країн, що вступали і продовжували війни.

Огляд історії колонізації та завоювань дозволяє оцінити причини і наслідки воєн XVII–XVIII століть. Явище колонізації в деякі періоди призвело до освоєння нових територій, розвитку нових культур, економічного багатства через розвиток работоргівлі та великого переміщення людей. Колонізації не завжди вдавалося запобігти через слабкість або нерозуміння однієї зі сторін: прикладами є торгові війни в XVII–XVIII століттях великих колоніальних імперій: Австро-Угорщини, Бельгії, Великобританії, Данії, Іспанії (1492–1975), Італії (1885–1960), Нідерландів (1600–1970.), Німеччини (1884–1918), Нової Зеландії, Османської імперії, Португалії, Франції, Швеції, Японії. Головною метою колоніальних воєн було отримання прибутку, який зростав з технологічним прогресом і забезпечував найсприятливіші умови для розвитку промисловості метрополій у XIX столітті.

Давньогрецька колонізація (8–6 ст. до н.е.) – зазначається як процес заснування грецькою державою нових поселень на чужих землях через нестачу землі внаслідок зростання населення, потреби в нових джерелах сировини та пошуку ринків збуту. Наслідки колонізації сприяли соціальному, економічному та культурному розвитку грецького світу. Водночас, давньогрецька колонізація була, по суті, процесом міграції частини грецького населення на нові, часто малозаселені території. Європейська колонізація Америки, починаючи з 1492 року, з появою кожної географічної колонізації поступово привносила свою специфіку в розвиток Америки. Та принесла з собою свої особливості: Іспанії, Англії, Нідерландів, Данії, Німеччини, Франції, Швеції та Шотландії. Причини американської колонізації були частково пов'язані з нестачею земельних ресурсів, а також супроводжувалися торговими війнами. Період між XVII і XIX століттями вважається Великим переселенням народів, коли від дев'яти до десяти мільйонів рабів були силою завезені європейцями в малонаселені США.

Через работоргівлю африканське населення скоротилося на 22% між 1650 і 1850 роками. Процес колонізації Африки є прикладом агресивної колоніальної політики, що призвела до змішання культур і освоєння нових територій: у XIX столітті з Європи до США приїхало понад 50 мільйонів людей, а під час Першої світової війни до Америки щороку прибувало 1,5 мільйона європейців, які тікали від війни. Організація Об'єднаних Націй

зазначає, що кількість європейських мігрантів у світі сьогодні оцінюється приблизно в 1,5 мільйона, а кількість територій, які зберігають колоніальну спадщину налічує 16. Зокрема, Американське Самоа, Ангілья (два острови в Антильських островах), Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Віргінські острови США, Гуам, Гібралтар, Західна Сахара, Кайманові острови, Монтсеррат, острів Святої Єлени, острови Терксі Кайкос, Нова Каледонія, Піткern, Токелау і Фолклендські Острови. Це британські, американські, новозеландські та французькі колонії. Жодних хвиль імміграції звідти не зафіксовано. Тому не дивно, що колоніальний режим проживання в цих країнах їх влаштовує.

Тим часом, через релігійні, політичні, етнічні та інші форми гноблення найбільша кількість біженців на початку XXI століття опинилася з Афганістану (5 мільйонів), Палестини (2 мільйони), Ефіопії (1 мільйон), Мозамбіку (9 мільйонів), Анголі (4 мільйони) та Камбоджі (3 мільйони). Є також екологічні біженці, які втекли, бо їхні місця проживання були забруднені.

Колонізація в російському стилі полягає не в розвитку територій з метою їх збагачення, а в їх руйнуванні та примушенні підкорятися власним правилам. Наведемо кілька історичних прикладів: процес приєднання Сибіру та Далекого Сходу до Московії тривав протягом тривалого періоду з кінця VI-го століття до початку XX-го століття. Він розпочався зі знищення місцевих сибірських племен заради їхнього хутра, що призвело до руйнування корінних культур і мов. Кавказька війна (1817–1864 рр.) велася з метою знищення кавказьких народів голодом і призвела до геноциду черкесів. У 1916 році, під час Першої світової війни, в Середній Азії почалося масове повстання проти російських поселенців і царської влади, спровоковане декретом про «вербування іноземців» для участі в громадянській війні. Це повстання було жорстоко придушене і призвело до масової втечі киргизів і казахів до Китаю.

Починаючи з 2014 року, з анексією Криму, окупацією східних областей України та подальшим початком широкомасштабної війни Росії проти українського народу 24 лютого 2022 року, питання тероризму набуло особливого значення в Україні.

Згідно звіту про глобальний індекс тероризму (GTI), створеного Інститутом економіки та миру (IEP) з використанням даних TerrorismTracker та інших джерел, зазначається майже 66 000 терористичних інцидентів за період з 2007 по 2022 рік. У 2022 році кількість смертей від тероризму впала на 9% до 6701 смертей і зараз на 38% нижча, ніж у 2015 році. Країни, які зазначаються як найбільш постраждалі від тероризму – Афганістан, Пакистан, Регіон Сахеля в Африці на південь від Сахари. У 2022 році терористичні атаки у світі,

загалом, стали більш смертоносними ніж у попередні періоди: у 2022 році за один напад загинуло в середньому 1,7 людини порівняно з 1,3 смертей за один напад у 2021 році. На Заході кількість атак продовжує знижуватись, починаючи з 2017 року. У 2022 році було зафіксовано 40 атак, що на 27% менше порівняно з 55 атак у 2021 році.

Згідно з аналізом міжнародної статистики, у 2013 році в Україні було зареєстровано 10 терористичних злочинів, у 2014 році – 2088, у 2015 році – 1717, а статистика станом на 2023 рік наповнюється від смертності в ході російського вторгнення.

Чинне законодавство України, зокрема стаття 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», передбачає санкції щодо організацій, відповідальних за вчинення терористичних актів та визначених терористичними за рішенням суду, а стаття 258-3 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації. Україна стикається з проблемою тероризму, що проявляється як контроль терористичної організації державою-агресором. Таке трактування було можливим у 2014–2021 роках, але останнім часом тероризм переріс у криваву війну та юридично потребує оновленого підґрунтя.

Визначення поняття «тероризм» у теоретичних дослідженнях науковців подаються під різними кутами зору. Наприклад, Канцір В.С. пропонує наступне: «Тероризм-це тактика політичної боротьби, що характеризується систематичним застосуванням ідеологічно мотивованого насильства, яке виражається у вбивствах, диверсіях, викраденнях людей та інших актах, що загрожують життю і безпеці людей».

Ізраїльський експерт Ганор Б. вважає: «Тероризм-це застосування насильства або загрози насильства проти цивільних осіб і цивільного населення для досягнення політичних цілей». Науковець М. Коржанський вказує, що метою тероризму є досягнення політичних цілей, тобто змусити уряди, установи та організації вчинити дії, вигідні політичним інтересам терористів.

Алекс Шмідт проаналізував 109 визначень тероризму і зазначив, що більшість з них включають наступні елементи: застосування насильства або сили (83,5%), політична мотивація (65%), створення атмосфери страху або терору (51%), залучення (47%) і психологічний вплив або передбачувані розраховані на певну реакцію (41,5%), застосування насильства проти одних людей (невинних жертв) або майна та примушення інших (об'єктів впливу) діяти певним чином (37,5%), свідомо, спланована, систематична або організована діяльність (32%), бойові методи, стратегія або тактика (30,5%), без участі людей (30,5%), без гуманітарних обмежень і з порушенням прийнятих правил (30%), примус, вимагання (28%), публічний харак-

тер (21,5%), свавілля; негуманний, випадковий, невибірковий (21%), цивільне населення, цивільне населення як жертви (17,5%), залякування (17%), невинні жертви (15,5%), групи як виконавці, рухи, організації як виконавці (14%), символічні аспекти, демонстрація для інших (13,5%), непередбачуваність і неочікуваність насильства (9%), підпільний характер, прихований характер (9%) [14].

Найпоширенішим визначенням тероризму у світовій та вітчизняній літературі є наступне: «Тероризм- це застосування або загроза застосування крайнього насильства з метою залякування для досягнення суспільної або політичної мети».

На жаль, існує багато прикладів тероризму. Поведінка «божевільних підрильників» у США: у листопаді 1940 року працівник Консолідованої будівлі Едісона в Нью-Йорку знайшов саморобну бомбу з такою запискою: «Шахраї, це вам». 1940-1956рр. понад 30 невеликих бомб було закладено в громадських місцях, театрах, кінотеатрах, телефонних будках. «Божевільний підрильник» переховувався 16 років; а у 1956 році слідчі органи доручили психіатру Джеймсу Брусселлу скласти профіль підозрюваних. Вчений досяг успіху, зазначивши, що параноя має тенденцію досягати піку у віці близько 35 років, а оскільки минуло 16 років, підозрюваному, ймовірно, було близько 50. В результаті терорист був заарештований у 1957 році і одразу ж зізнався у скоєному. Його психічний стан був визнаний задовільним [16]. 20 березня 1995 року в Токійському метрополітені відбулася атака із застосуванням зарину. Атака була організована нерелігійною диверсійною організацією «Аум Сінрікьо», яка з 1975 року приваблювала велику кількість молодих японських студентів і тому отримала другу назву – «Релігія для еліти». Її члени скоїли багато злочинів і жорстоко розправлялися зі своїми опонентами. Від 10 до 12 осіб було вбито під час цих нападів і понад 5000 стали залежними в різних формах. Існують припущення, що бойовики планували не масові вбивства, а психологічну обробку великої кількості людей, які під впливом газу стали гіпнотично сприйнятливими. В даному прикладі лідери угруповання також були визнані психічно здоровими і засуджені до смертної кари. Це говорить про те, що терористи не обов'язково є божевільними, а цілком свідомо скоюють злочини проти людяності.

Західні вчені стверджують, що за умови проведення правильної державної політики щодо громадянського суспільства в цілому, залучених до терористичного процесу можна повернути на шлях істини. За словами Анхеля Рабаси та його колег з Вашингтонського дослідницького центру RAND, «існує процес, завдяки якому люди стають екстремістами, і, навпаки, екстремісти можуть відмовитися від насильства і покинути групу або

рух». Чи може терорист відмовитися від радикального світогляду? Можливо, якщо він або вона розуміє його або має його.

Професор Едвін Бейкерз Лейденського університету (Нідерланди) у своїй лекції про тероризм і боротьбу з ним наводить такий приклад: «Девід Гартенштейн-Росс, який працював на ваххабітську благодійну організацію, що фінансувала Аль-Каїду, зараз є Вашингтонським демократом директором Фонду захисту демократій і дослідником тероризму та контртерористичних досліджень».

Норман Бенотман, провідний діяч Лівійської ісламської бойової групи, що діє в Афганістані, зараз є старшим науковим співробітником Фонду Квілліамау Великій Британії, а в 2010 році написав відкритого листа бен Ладену, рекомендуючи йому припинити насильство і переглянути свої цілі і стратегії. В 1979 році Генрі Робінсон вступив до Ірландської республіканської армії, залишив службу в 1990 році і став співзасновником Фонду «Сім'ї проти залякування і тероризму».

Окрім цих людей, які залишили тероризм, також відомих як колишні терористи або екстремісти, існують також програми дерадикалізації. Існує багато прикладів таких програм в Європі, особливо в скандинавських країнах, Швеції, Данії та Норвегії, а також у Німеччині та Нідерландах. Це пов'язано з тим, що, згідно з офіційним визначенням, радикалізм- це настрій, який спонукає до рішучих дій, що виключають компроміс і послідовно та безпосередньо переслідують намічені цілі. Деякі дослідники визначають радикалізм як елемент походження тероризму, але такі твердження можна поставити під сумнів. Це пов'язано з тим, що хоча рішучість і безкомпромісність можуть бути використані в боротьбі за правду, свободу, принципи та ідеї, неможливо виправдати невинуватий кривавий тероризм. Ось кілька прикладів груп, які зіткнулися з цими конкретними заходами. Колумбійська ліва повстанська терористична організація FARC вбила одного зі своїх лідерів Альфонсо Кано у 2011 році. Вбивство Усами бен Ладена з Аль-Каїди в Пакистані під час операції «Спис Нептуна», здійснене «морськими котиками» ВМС США в Аббот табаді, Пакистані; арешт всієї першої групи лідерів фракції Rote Armee в Німеччині в 1972 році; арешт лідера Sendero Luminoso (Сяючий шлях) лідера Гузмана та арешт лідера Курдської робітничої партії Абдулли Оджалана в Кенії у 1999 році. Ці організації, безумовно, втратили свій запал і популярність. Головне питання чи можна перемогти тероризм, залишається відкритим і на думку західних дослідників тероризму, перемоги в боротьбі з тероризмом не існує.

Навіть за словами президента США Джорджа Буша, який відіграв важливу роль у боротьбі з тероризмом, тероризм ніколи не може бути ліквідований». Одне з досліджень, яке система-

тично аналізувало наслідки тероризму, провели Сет Джонсі Мартін Рибіцкі з корпорації RAND. Вони вивчили 648 терористичних груп, що діяли між 1968 і 2006 роками, і дійшли висновку, що на припинення діяльності таких груп впливають три основні чинники. Перший – це ефективне функціонування місцевої поліції і служб безпеки. Другий – потужна військова сила; третій – переговорний процес, який включає представників колишніх терористів і колабораціоністів, які перейшли на бік миру (хоча є питання, чи слід приймати колабораціоністів, що знову ж таки залежить від інтерпретації поняття «гуманність» і його доцільності).

Наразі Куба, Корейська Народно-Демократична Республіка, Судан, Сирія вважаються державами-спонсорами тероризму. Куба визнана державою-спонсором тероризму за надання притулку терористам. Іншими словами, члени Колумбійської національної визвольної армії (ELN), яку США визнали терористичною організацією, знайшли притулок на Кубі. Крім того, кубинський режим прихистив розшукуваних терористів, які вчинили криваві акти в Сполучених Штатах. У Корейській Народно-Демократичній Республіці (КНДР) тероризм був і залишається головним інструментом політики керівництва, поряд з ядерною зброєю, голодом, залякуванням і тортурами населення. Як невеликий наслідок, нагадаємо, що ДНР і ЛНР були визнані КНДР у 2022 році. Судан – за порушення прав людини, свободи віросповідання та преси, занурення країни в гуманітарну кризу та розширення антитерористичної співпраці. Сирія – країна з тисячолітньою історією, але союзник і поставальник зброї росії, а також жертва тероризму.

Епоха колонізації в цивілізованих суспільствах скінчилась, і колишні метрополії намагаються виправдатися і підтримувати країни, яким було завдано шкоди їх попередникам. Тим часом залишається ряд країн, які не полишають своїх колоніальних поглядів, серед них і агресивна політика росії.

У війні росії проти України тероризм проявляється в різних формах. У багатьох теоретичних працях дається таке визначення: «Це відбувається тому, що триваюча агресія Росії проти українських цивільних осіб, дітей і жінок має чітко виражене національне забарвлення. Це прямий акт тероризму з глобальними наслідками».

У XX-му столітті, відстежуючи глобальні міграційні потоки після кожної війни, статистика показує найбільші цифри в результаті Другої світової війни: між 1891 і 1901 роками 78000 українців емігрували зі Східної Галичини до Канади і США, між 1901 та 1911 роками виїхало 224000, початку XX століття лише зі Східної Галичини емігрувало понад 302 000 українців [23].

Загалом, можна виділити чотири хвилі української міграції: перша – наприкінці XIX століття; друга – після Першої світової війни, під час ста-

новлення Гетьманату та Центральної Ради. Третя хвиля – після Другої світової війни, в більшості це були військовополонені, яких радянський режим вважав зрадниками, між 1939 і 1943 роками Й. Сталін і А.Гітлер депортували близько 30 мільйонів людей, але після Другої світової війни процес почав повертатися назад: 623 000 німців було вислано з Угорщини, 768 000 – з Румунії, близько 500 000 – з Югославії та 1,3 мільйона – з Польщі. Загальна кількість вигнанців досягла 13 мільйонів, у 1945 році статистика еміграції включала 2 мільйони українців, понад 1 мільйон французів і 1,5 мільйона поляків; у 1951 році з Радянського Союзу було репатрійовано 5,5 мільйона осіб, щонайменше кожен п'ятий з яких був репресований. І репатріація не завжди була бажаною. За роки війни населення України скоротилося на 7,5 мільйонів (з 41,5 мільйонів станом на 22 червня 1941 року до близько 34 мільйонів станом на 9 травня 1945 року). Четверта хвиля припала на 1990-ті роки, період, спровокований економічними проблемами: перебудовою економіки, зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах; низькою заробітною платою.

Після нападу росії на Україну 24 лютого 2022 року війна спричинила найбільш раннє і найбільше вимушене переміщення в Європі з часів Другої світової війни. Близько 9 мільйонів людей виїхали і 2,5 мільйона повернулися. Згідно з гендерною статистикою, після Другої світової війни в Європі відчувався значний дефіцит чоловіків, а 70% тих, хто виїхав з України під час війни у 2022 році, були жінками.

Для порівняння, історія Європи та світу, загалом, за останні пів століття зазнала чимало потужних міграційних криз: афганської (1979–1989), яка спровокувала появу понад 6 млн біженців та емігрантів; венесуельської (2013–2019) – 3 млн; сирійської (2019–2020) – майже 3 млн осіб.

За даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), лише за перші півтора місяця від початку гарячої фази восьмирічної російсько-української війни свої домівки залишили 11,4 млн українців, а в кінцевому варіанті ця цифра може сягнути 16 мільйонів.

В світовому масштабі, починаючи з 2022 року ООН звертає увагу на безпрецедентну глобальну кризу голоду через війну в Україні. Стрімке зростання цін на добрива та енергоносії завдасть шкоди врожаю в Азії, Африці, Південній та Північній Америці. Нестабільність на енергетичних ринках, зростаючий дефіцит продовольства і бідність у багатьох країнах, що розвиваються, а також зростання цін нафту в 4,5 рази-найвище з часів нафтової кризи 1970-х років – все це сприяло виникненню кризи. Санкції та ембарго обмежили

діяльність фінансових установ, страхових компаній і транспортних операторів, що призвело до скорочення світової торгівлі на 3%. Metали, нафтопродукти та продукти харчування були найбільш вразливими товарами під час війни [15]. Військова агресія однієї країни наносить неймовірну шкоду більшості країн світу, що також інтерпретується як терористичні дії.

Негативні наслідки примусової незворотної еміграції позначається на генфонді українського народу; зменшення темпів економічного зростання, погіршення інвестиційної привабливості країни, зменшення добробуту громадян, зниження ділової активності, напруженість на ринку праці, зростання навантаження на державний бюджет і макроекономічну стабільність в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Колонізація у XXI столітті звучить недоречно, але її ознаки є. У сьогоденних реаліях мова йде про загарбницький і деструктивний характер захоплення територій і населення, і важко побачити якусь користь або позитивний результат для розвитку цивілізації від таких дій. Економічні втрати для всіх сторін є значними. Провівши паралелі між проявами явищ «тероризм», «війна», «колонізація», слід зазначити, що їх причини та передумови можуть в багато чому бути схожими, інструменти реалізації можуть бути різними, наслідки також, а мета та ціль розходяться з урахуванням часових рамок. Військові дії та терористичні акти мають багато спільного, обидва пов'язані з насильством, мотивовані політичними, ідеологічними або стратегічними цілями і ведуться однією групою проти іншої, загрожують правам людини в найбільшій мірі. Війна і надзвичайний стан в країні дозволяють державам тимчасово звільнитися від деяких з їхніх зобов'язань у сфері прав людини. Війна є більш поширеним явищем, а її наслідки більш руйнівними і далекосяжними, оскільки всі війни ведуться на рівні держави, з використанням арсеналів, що є в її розпорядженні. Терористичні групи рідко мають у своєму розпорядженні державні професійні та фінансові ресурси. Тим не менш, окрім методів і масштабів насильства, війна і тероризм по-різному розглядаються в міжнародному праві. Хоча тероризм є політично мотивованим і може становити загрозу для суспільства, в загальноприйнятій міжнародній практиці тероризм є діяльністю субнаціональної групи, а не держави. Термін «тероризм» вперше був використаний для опису панування терору у Франції в останньому десятилітті XVIII-го століття, особливо під час правління М. Робесп'єра в 1793–1794 роках. Ці роки характеризувалися застосуванням насильницьких методів, репресій, включаючи масові страти революційними трибуналами, судами, створеними для суду над політичними в'язнями. У XIX столітті поняття тероризму стало менше асоціюватися з режимом

національного терору, а більше з діяльністю груп всередині держави, спрямованою на повалення уряду. Революційні групи по всій Європі часто вдавалися до насильства, щоб повалити правителів і державні режими, які вони вважали деспотичними або несправедливими, прикладами є включали вбивство російського царя, президента Франції, імператора Австро-Угорщини та короля Італії. У найжахливішому за кількістю жертв і, можливо, за жорстокістю методів у XX-му столітті як уряди, так і субнаціональні групи використовували насильство для досягнення своїх цілей. Як державні чиновники, так і субнаціональні групи спричинили і здійснили багато з цих жахливих трагедій. Однак до кінця століття лише останні здебільшого можна було класифікувати як терористичні угруповання.

Статут ООН, Угода Бріана-Келлога, або Договір про неприєднання у війні, підписана 15 країнами в 1928 році, а згодом ще 47 країнами, була найбільш амбітним актом миротворчої ініціативи після Першої світової війни. Хоча угода не запобігла подальшим воєнним діям або початку Другої світової війни, вона була дуже важливою, оскільки заклала основи концепції «злочинів проти миру» і відіграла центральну роль у Нюрнберзькому процесі. Після Нюрнберзького процесу Статут ООН став ключовою міжнародною угодою, що регулює застосування сили між державами-членами. Статут не забороняє війну взагалі, але дозволяє державам вступати у війну за чітко визначених і конкретних обставин, коли це необхідно для самозахисту. Однак навіть такі оборонні війни вимагають згоди Ради Безпеки ООН.

Війна спричиняє багато змін у внутрішній системі країни, в регіоні та в глобальному масштабі. Війна зміцнює і формує національну владу. Війна і тероризм підривають і обмежують цінності, що лежать в основі прав людини, і підривають правову систему, яка повинна захищати права людини та з іншого боку формує міць, супротив, нові погляди та цінності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аллен П. та ін. Міжнародний загін смерті ISIS: Кати джихадистів у відстрілі відео включають двох британців, двох французів та німця. *Щоденна пошта*. 17 листопада 2014 року. URL: <http://www.dailymail.co.uk>
2. Ващенко І.В., Кляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 408 с.
3. Гіренко С.П. Практична конфліктологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2010. 184 с.
4. Ганор Б. Global terrorism and international crime: Materials of the 4th World Anti-Crime and Anti-Terrorism Forum. Герцлія. Інститут міжнародної політики в боротьбі з тероризмом. 2008. URL: <https://ict.org.il>
5. Картер К. Дж. Відеошоу ІСІЛА, який порізав голову американського журналіста Джеймса Фолі.

CNN. 20 серпня 2014 року. URL: <http://edition.cnn.com/2014/08/19/world/meast/isis-james-foley>

6. Коржанський М. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти : монографія. Видавничий дім «Артек». Київ, 2016. С. 450.

7. Канцір В.С. Наукознавча інтерпретація тероризму як деструктивного системно-соціального явища. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 801. С. 174–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_33

8. Нойман П. Загальна кількість винищувачів в Сирії / Іраку зараз перевищує 20 000; Перевершує конфлікт в Афганістані у 1980-х роках. Міжнародний центр з вивчення радикалізації та політичного насильства (ICSR). Кінг-коледж Лондона. 26 січня 2015 року. URL: <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq>

9. Токар П.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.) : колективна монографія авторів І.В. Артьомов, С.В. Віднянський, І.Я. Тодоров, П.В. Токар. Міграційні та демографічні виклики на шляху України до євроінтеграції. Ужгород, 2022. С. 217–264.

10. Топінг А. Хто такий Мухаммед Емвазі? Від «Прекрасного хлопчика» до вбивці Ісламської держави. *The Guardian*. 2 березня 2015 року. URL: <http://www.theguardian.com/uk-news/2015/mar/02/who>

11. Пірен М.І. Цивілізована національна ідея – основа етнонаціональної злагоди в українському суспільстві. *Вісник УАДУ*. 1997. № 3-4.

12. Попович М.Д. Соціально-філософський аналіз антропологічного виміру культури. Кам'янець-Подільський : ФОР Сисин Я.І., 2013. 308 с.

13. Хантінгтона С. Концепція «конфлікт цивілізацій». URL: <https://www.academia.edu>

14. Шмідт А. проаналізував109 Schmidt Alex P. and Jongman Albert J. *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam : NorthHolland Publishing Company, 1984, 585 p.

15. Justin Rowlett. Russia 'arming the Afghan Taliban', says US. *Le Monde*. 23 March 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-43500299>

16. Bakker E. and J. de Roy van Zuijdewijn. Jihadist Foreign Fighter Phenomenon in Western Europe: A Low-Probability, High-Impact Threat. The International Centre for Counter-Terrorism. *The Hague*. 2015. 6, № 9.

17. Coolsaet, Rik. Facing the fourth foreign fighters wave: what drives Europeans to Syria, and to IS? Insights from the Belgian case. *Egmont Paper*, 81 (2016). P. 29–42.

18. Weggemans Daan, Edwin Bakker and Peter Grol. Who are they and why do they go? The Radicalization and Preparatory Processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters. *Perspectives on Terrorism*. 2014. Vol. 8. No. 4.

19. Byman Daniel, and Jeremy Shapiro. Be afraid. Be a little afraid: The threat of terrorism from Western foreign fighters in Syria and Iraq. *Foreign Policy at Brookings*. 2014. № 34.

20. Hegghammer Thomas. 'Syria's Foreign Fighters'. *Foreign Policy*. December 9, 2013.

21. Roy van Zuijdewijn, Jeanine de. Terrorism and Beyond: Exploring the Fallout of the European Foreign

Fighter Phenomenon in Syria and Iraq. *Perspectives on Terrorism*. 2016. Vol. 10. No. 6.

22. United States Department of State, Patterns of Global Terrorism 2003. Washington, DC : Office of the Secretary of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 2004. P. xii.

23. Council of Europa portal. War and terrorism. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism>

REFERENCES:

1. Allen P. та in. (2014) Mizhnarodnyj zaghin smerti ISIS: Katy dzhykhadystiv u vidstrili video vključajutj dvokh brytanciv, dvokh francuziv ta nimcja. *Shhodenna poshta*, 17 lystopada 2014 roku. Available at: <http://www.dailymail.co.uk/novyny/statija> (accessed 25 December 2023).

2. Vashhenko I.V., Kljap M.I. (2013) Konfliktologhija ta teoriya pereghovoriv: navch. posib. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian)

3. Ghirenko S.P. (2010) Praktychna konfliktologhija: navch. posib. Kharkiv: KhNUVS. (in Ukrainian)

4. Ghanor B. (2008) Global terrorism and international crime: Materials of the 4th World Anti-Crime and Anti-Terrorism Forum. Gherclija. *Institut mizhnarodnoji polityky v borotjbi z teroryzom*. Available at: <https://ict.org.il> (in Ukrainian)

5. Karter K. Dzh. (2014) Videoshou ISILA, jakyj porizav gholovu amerykansjogho zhurnalista Dzhejmsa Foli. *CNN*. 20 serpnja 2014 roku. Available at: <http://edition.cnn.com/2014/08/19/world/meast/isis-james-foley/> (in Ukrainian)

6. Korzhanskyj M. (2016) Protydija terorystychnij dijajnosti: kryminaljno-pravovi, kryminologhichni ta kryminalistychni aspekty: monoghrafija. Vydavnychij dim "Artek". Kyiv. (in Ukrainian)

7. Kancir V.S. (2014) Naukoznavcha interpretacija teroryzmu jak destruktivnogho systemno-socialnogho javyshha. *Naukovyj visnyk Nacionalnogho universytetu Lvivjsjka politekhnika*, no. 801. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_33 (in Ukrainian)

8. Nojman P. (2015) Zaghajna kiljistikj vynyshhuvachiv v Syriji / Iraku zaraz perevyshhuje 20 000; Pevenshuje konflikt v Afghanistani u 1980-kh rokakh. Mizhnarodnyj centr z vyvchennja radykalizaciji ta politychnogho nasylstva (ICSR). Kingh-koledzh Londona, 26 sichnja 2015 roku. Available at: <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq> (in Ukrainian)

9. Toкар P.V. (2022) Jevropejsjka ta jevroatlantychna integracija Ukrajiny: stan i perspektyvy realizaciji (2014–2022 rr.): kolektyvna monoghrafija avtoriv I.V. Artjomov, S.V. Vidnjanskyj, I.Ja. Todorov, P.V. Toкар. *Migracijni ta demoghrafichni vyklyky na shljakhu Ukrainy do jevointegraciji*. Uzhghorod. (in Ukrainian)

10. Toppingh A. (2015) Khto takyj Mukhammed Emvazi? Vid "Prekrasnogho khlopchyka" do vbyvci Islamsjkoji derzhavy. *The Guardian*, 2 bereznja 2015 roku. Available at: <http://www.theguardian.com/uk-news/2015/mar/02> (in Ukrainian)

11. Piren M.I. (1997) Cyvilizovana nacionaljna ideja – osnova etnonacionalnoji zlaghody v ukrajinsjkomu suspilstvi. *Visnyk UADU*, no. 3-4. (in Ukrainian)

12. Popovych M.D. (2013) Socialjno-filosofskyj analiz antropologhichnogho vymiru kuljuty. Kam'janecj-Podiljskyj: FOP Sysyn Ja. (in Ukrainian)

13. Khantinghtona S. Konceptija "konflikt civilizacij". Available at: https://www.academia.edu/7883787/Teorija_konfliktu_civilizacij_Khantinghtona
14. Shmidt A. Schmidt Alex P. and Jongman Albert J. (1984) Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature. Amsterdam: NorthHolland Publishing Company, 585 p.
15. Justin Rowlatt (2018) Russia 'arming the Afghan Taliban', says US. *Le Monde*, 23 March. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-asia-43500299>
16. Bakker, E. and J. de Roy van Zuijdewijn (2015) Jihadist Foreign Fighter Phenomenon in Western Europe: A Low-Probability, High-Impact Threat. The International Centre for Counter-Terrorism. *The Hague*, 6, no. 9.
17. Coolsaet, Rik (2016) Facing the fourth foreign fighters wave: what drives Europeans to Syria, and to IS? Insights from the Belgian case. *Egmont Paper*, 81, pp. 29–42.
18. Weggemans, Daan, Edwin Bakker and Peter Grol (2014) Who are they and why do they go? The Radicalization and Preparatory Processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters. *Perspectives on Terrorism*, vol. 8, no. 4.
19. Byman, Daniel, and Jeremy Shapiro (2014) Be afraid. Be a little afraid: The threat of terrorism from Western foreign fighters in Syria and Iraq. *Foreign Policy at Brookings*, no. 34.
20. Hegghammer, Thomas (2013) 'Syria's Foreign Fighters'. *Foreign Policy*, December 9.
21. Roy van Zuijdewijn, Jeanine de (2016) Terrorism and Beyond: Exploring the Fallout of the European Foreign Fighter Phenomenon in Syria and Iraq. *Perspectives on Terrorism*, vol. 10, no. 6.
22. United States Department of State, Patterns of Global Terrorism 2003. Washington, DC: Office of the Secretary of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 2004, p. xii.
23. Council of Europa portal. War and terrorism. Available at: <https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism>